

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-2-34>**Світлана НАГОРНЯК,***orcid.org/0000-0002-5311-3303**кандидат педагогічних наук,**проректор з науково-педагогічної роботи**Вінницького кооперативного інституту**(Вінниця, Україна) svitlanamnagor@gmail.com***Лариса ЛІСІНА,***orcid.org/0000-0001-6121-6647**доктор педагогічних наук, професор,**завідувач кафедри педагогіки**Бердянського державного педагогічного університету**(Бердянськ, Запорізька область, Україна) la_lisina01@ukr.net***Тетяна ЛИСЕНКО,***orcid.org/0000-0003-3081-6329**старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1**Національного технічного університету України**«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**(Київ, Україна) lysenko.tetiana@lil.kpi.ua*

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА: НЕДОЛІКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В умовах воєнного стану важливо організувати навчальний процес, який дасть можливість вирішувати ключові проблеми освіти, які постали в період війни, та гарантувати максимальну безпеку учасникам освітнього процесу з одночасним якісним засвоєнням знань та набуттям компетенцій, необхідних надалі для професійного розвитку здобувачів вищої освіти. Постійний моніторинг тенденцій дистанційної освіти дає змогу оцінити ситуацію та намітити шляхи розвитку. Тому метою поточної розвідки є комплексний аналіз недоліків і перспектив дистанційного навчання у вищій школі в умовах російсько-української війни. Ще до спалаху пандемії коронавірусу українська система вищої освіти зіткнулася з викликами, пов'язаними з війною на сході України, однак тоді ситуація була кардинально відмінною від сучасної (локальна гібридна війна не становила тотальної загрози для всієї системи освіти), коли війна більшою чи меншою мірою зачіпає всі регіони країни. Організація навчання в умовах воєнного стану переважно базується на практиці, здобутій під час жорстких карантинних заходів. Основною рисою дистанційної освіти під час війни стало вміння адаптувати навчальний процес до обставин, які швидко змінюються, іноді спонтанно, і зазвичай у напрямку швидкого погіршення безпекової ситуації та доступу до комунікацій онлайн. У статті узагальнено та систематизовано подано низку перспектив на недоліків дистанційного навчання під час воєнного періоду. Недоліки, які назріли під час віддаленого навчання як єдиноможливого формату надання безперервних освітніх послуг, значно перевищують кількісно переваги затяжного й невизначеного щодо тривалості періоду онлайн-взаємодії між студентами та викладачами. Здебільшого питання постає в якості освітніх послуг, їхньої релевантності, а не номінативного характеру – загалом у питанні набуття студентами необхідних компетенцій для майбутньої професійної діяльності. Очевидно, що після завершення війни виявляться численні прогалини практичної підготовки здобувачів, над подоланням яких треба буде інтенсивно працювати. Це ж стосується студентів, які за час тривання дистанційної освіти стали дипломованими фахівцями. Проте саме визначені нами переваги дистанційного навчання й потенційно ті нові, що ще будуть розкриті, стануть магістральними перспективними площинами, які гарантуватимуть удосконалення й розширення можливостей української системи вищої освіти в період повоєнної розбудови.

Ключові слова: *дистанційна освіта, російсько-українська війна, асинхронне навчання, технологізація освіти, безпека.*

Svitlana NAHORNIAK,
orcid.org/0000-0002-5311-3303
Candidate of Pedagogical Sciences,
Vice-Rector of Scientific and Pedagogical Work
Vinnytsia Cooperative Institute
(Vinnytsia, Ukraine) svitlanamnagor@gmail.com

Larysa LISINA,
orcid.org/0000-0001-6121-6647
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Pedagogy
Berdyansk State Pedagogical University
(Berdyansk, Zaporizhzhia region, Ukraine) la_lisina01@ukr.net

Tetiana LYSENKO,
orcid.org/0000-0003-3081-6329
Senior Lecturer at the Department English Language of Technical Orientation № 1
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
(Kyiv, Ukraine) lysenko.tetiana@lil.kpi.ua

DISTANCE EDUCATION: SHORTCOMINGS AND PROSPECTS IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

In the conditions of martial law, it is important to organize an educational process that will make it possible to solve the key problems of education that arose during the war and to guarantee maximum safety for the participants of the educational process with the simultaneous qualitative assimilation of knowledge and the acquisition of competencies necessary in the future for the professional development of students of higher education. Constant monitoring of trends in distance education makes it possible to assess the situation and outline development paths. Therefore, the purpose of the current investigation is a comprehensive analysis of the shortcomings and prospects of distance education in higher education in the conditions of the Russian-Ukrainian war. Even before the outbreak of the coronavirus pandemic, the Ukrainian higher education system faced challenges related to the war in the east of Ukraine, but then the situation was radically different from today (the local hybrid war did not pose a total threat to the entire education system), when the war to a greater or lesser extent affects all regions of the country. The organization of training under martial law is mainly based on the practice gained during strict quarantine measures. A key feature of wartime distance education has been the ability to adapt the learning process to rapidly changing circumstances, sometimes spontaneously, and usually in the direction of a rapidly deteriorating security situation and access to online communications. The article summarizes and systematizes a number of perspectives on the shortcomings of distance learning during the war period. The disadvantages that have arisen during distance learning as the only possible format for providing continuous educational services far outweigh the advantages of a protracted and uncertain period of online interaction between students and teachers. For the most part, the question arises in terms of the quality of educational services, their relevance, and not of a nominative nature – in general, in the matter of students acquiring the necessary competencies for future professional activities. It is obvious that after the end of the war there will be numerous gaps in the practical training of the recruits, which will have to be worked on intensively. The same applies to students who have become certified specialists during distance education. However, it is precisely the advantages of distance learning that we have identified and potentially the new ones that will be revealed that will become the main perspective planes that will guarantee the improvement and expansion of the opportunities of the Ukrainian higher education system in the period of post-war development.

Key words: distance education, Russian-Ukrainian war, asynchronous learning, technologization of education, security.

Постановка проблеми. Під час карантинних заходів у зв'язку з COVID-19 70% студентів навчалися дистанційно. Університети змогли технічно відпрацювати схеми, моделі дистанційного навчання, які пропонували своїм здобувачам. ЗВО максимально технічно налаштовані, наскільки це можливо в умовах недостатнього фінансування, низьких зарплат працівників, які власним коштом вимушені були облаштовувати своє робоче місце. Студенти, особливо старших курсів, також при-

звичаїлися до дистанційних навчальних платформ, онлайн-конференцій, підборі програмного забезпечення для навчання. Згідно з даними Ingek, також чимало іноземних університетів на тлі успішного освоєння українськими науково-педагогічними працівниками тонкощів навчання в режимі онлайн почали залучати наших спеціалістів для читання предметів у закордонних вишах (Ingek, 2022).

Проте з початком масштабної російської агресії система освіти стала не просто надавачем

послуг і осередком науки, духовності, але й ще одним фронтом боротьби України за свободу. Дехто з працівників освіти та навіть студентів вирішив піти до лав Збройних сил і зі зброєю в руках захищати Україну та викладати, а з іншого боку, вивчати лекції в прямому сенсі з окопів. Утім, більшість залишилася за лінією фронту. Проте війна неминуче позначилася на всіх, хто так чи інакше залучений до сфери освіти в Україні. Багато представників студентських і викладацьких колективів мусило географічно покинути звичне місце навчання та/чи проживання. Так, за інформацією мультимедійної платформи «Укрінформ» кількість лише внутрішньо переміщених осіб в Україні станом на травень 2022 року вже перевищила 8 млн осіб (Укрінформ, 2022). Водночас за кордон, згідно з інформацією від УВКБ ООН на 1 червня, з України від початку війни виїхало 6,983 млн осіб (Економічна правда, 2022). Масштаби переміщень просто колосальні. За умов, коли, попри війну, у викладачів є потреба виконувати трудове законодавство, у навчальних закладів – забезпечувати безперервне надання освітніх послуг, а в студентів залишається пріоритетною потреба здобувати освіту, єдиним виходом із чергової кризової ситуації стала дистанційна форма освіти – як компромісний варіант між якістю освітньої послуги та необхідністю збереження життя й гарантування умов безпеки під час здійснення навчального процесу.

Росія має давні традиції використання освіти як зброї (тільки станом на квітень 2022 року російськими ракетами пошкоджено 18 і зруйновано 1 заклад вищої освіти в Україні (Cedos, 2022); на окупованих територіях робиться все можливе, щоб інтегрувати освітню систему України в російський контекст: освіта стає інструментом просування імперських кремлівських нарративів). Тому безперервність навчального процесу на всіх ланках і в адаптивному режимі – показник спротиву та резистентності освітньої галузі (Ingek, 2022; Levine, 2022).

Отже, дистанційне навчання – єдиний оптимальний варіант, який дає змогу ЗВО організувати навчальний процес під час війни. Однак настільки затяжний і невідомо на який час період дистанційного навчання не може не позначатися на всьому подальшому процесі навчання в близьких і далеких перспективах. До того ж після декількох місяців війни вже намітилися деякі прогнози та вирізилися недоліки безальтернативного віддаленого навчання в сукупності з постійними загрозами безпеці учасників освітнього процесу. Через це узагальнена оцінка недоліків і перспектив дистан-

ційного навчання в умовах російсько-української війни є актуальною темою для досліджень.

Покажемо у заданому контексті те, що згідно з інформацією «Бізнес-центру «ІНГЕК», який працює у галузі освіти, допомагаючи іноземним абітурієнтам здобути вищу освіту в Україні, провели опитування серед іноземних студентів, які навчаються в українських вишах на час війни – і 95% опитаних відповіли, що бажають завершити навчання саме в Україні. І це попри те, що численні європейські виші спростили процедуру переведення для таких здобувачів вищої освіти. Такі емпіричні дані не можуть не надихати на процес планомірного й упевненого продовження дистанційного навчання на територіях, де неможливо відновити очну чи принаймні забезпечити змішану форми здобуття освіти (Ingek, 2022). А визначення переваг та недоліків дистанційної освіти в умовах війни дасть змогу працювати над нарощуванням перших і усуненням останніх. Важливо й те, що Міносвіти дозволило дистанційний вступ. Так Україна зробила важливий крок до європейської освіти та заручилася гарантією продовжувати тенденцію з нарощення кількості іноземних студентів, залучених до навчання у вітчизняних вишах.

Аналіз досліджень. Буквально в перші місяці воєнного вторгнення російських військ на територію соборної України стали з'являтися праці, у яких робилася спроба осмислити дальший шлях розвитку освіти в Україні за умов введення воєнного стану з невідомим кінцевим строком його дії (Васильєва, 2022; Родінова та ін., 2022; Сіленко та Крук, 2022; Кокарева, 2022 та ін.). Дослідники дійшли висновку, що на тлі російської воєнної агресії попередній досвід навчання онлайн через пандемію коронавірусу, проблеми й труднощі, що були пов'язані з наслідками Covid-19 для освіти, почасти втратили актуальність, але водночас стали плацдармом для швидшої адаптації освіти в Україні до нових викликів, пов'язаних із дією воєнного стану (Сіленко та Крук, 2022; Удалова та ін., 2022; Петренко, 2022).

А. М. Кокарева відзначає суттєвий вплив психологічного здоров'я здобувачів освіти та представників науково-педагогічного персоналу на перебіг навчального процесу. До того ж чимала кількість як студентів, так і викладачів доєдналася до волонтерського руху, вступили до лав тероборони чи Збройних сил України, поставивши благодійну справу оборони держави та допомоги постраждалим на перше місце (Кокарева, 2022). О. Лучанінова (2022) підкреслює, що як освітній тренд у світі дистанційне навчання закріплено в

низці державних документів: зокрема, йдеться про сучасні тенденції розуміння навчання як безперервний процес упродовж життя, активне навчання та новітні навчальні стратегії є частиною політики навчальних закладів, що націлена на майбутнє, особливо в розрізі прогнозів про те, що дуже скоро багато професій стане неактуальними або незатребуваними. При цьому основною метою дистанційного навчання під час війни є тільки здобуття нових знань, як психологічна підтримка, спілкування, використання освіти як дієвого інструменту переключення уваги на конструктивний процес пізнання й саморозвитку. Відповідальність викладачів у цьому разі полягає в тому, щоб зуміти розкрити в студентів потенціал метаумінь (універсальних навичок), які мають приховану силу та вплив на особистість (Лучанінова, 2022). Наголошується також на тому, що якраз дистанційна освіта як цілеспрямований інтерактивний процес інтеракції викладачів і студентів, ґрунтуючись на використанні сучасних технологій для навчання й комунікації, уможливує здійснення навчання віддалено, надає можливість здобувати спеціальність, поєднуючи її з виробничою діяльністю за місцем перебування студента. Це також нагода організувати процес самоосвіти, спланувати та сконструювати індивідуальну освітню траєкторію (Сіленко та Крук, 2022; Кокарева, 2022). Отже, саме віддалене навчання стимулює соціальну й професійну мобільність учасників навчального процесу й робить сам цей процес безперервним і водночас якомога більш якісним навіть за умов повномасштабної війни на теренах держави.

Науковці намагаються, окрім аналізу поточної ситуації в освіті, оцінити далекі перспективи дистанційної освіти поза особливими умовами, як-то пандемія чи воєнний стан. На тлі цього висновкують, що дистанційна форма здобуття освіти не замінить традиційних форм навчання, однак збагатить його організаційний потенціал та стимулюватиме підвищення якості освіти (Сіленко та Крук, 2022). Звертається увага також на небезпечну тенденцію витіснення традиційної очної форми навчання дистанційним форматом, а також невідповідність суспільної думки щодо дистанційного навчання та заочного варіанта. До останнього ставлення традиційно скептичне, а от дистанційне навчання в останні роки стало сприйматися чи не як панацея сучасній освіті в умовах тотальних викликів (Сіленко та Крук, 2022).

Проводиться думка про подальшу побудову дистанційного навчання на принципах сталості у використанні цифрових технологій, педаго-

гічного моделювання, студентоцентрованого навчання, дотримання прав інтелектуальної власності (Лучанінова, 2022; Родіонова та ін., 2022). Л. Петренко доречно наголошує на дистанційній освіті як драйверові якісних змін у підготовці та професійному розвитку самих педагогічних працівників. За час дистанційного навчання суттєво підвищився рівень інформаційної і цифрової компетентності освітянської спільноти (Петренко, 2022). Надалі ці ж самі принципи, надбання та стимули, що актуалізувалися під час онлайн-освіти неминуче справлять вплив на ту форму освіти, потенційно більш інтегровану, більш неоднорідну (змішану), що домінуватиме після війни. Зокрема, тому моніторинг змін, перспектив і недоліків, викликаних у парадигмі вищої школи внаслідок дистанційної освіти в умовах російсько-української війни щоразу потребує нових розвідок, які би більш комплексно розглядали весь потенціал такої форми педагогічної взаємодії та акцентували також на недоліках, а надто способах їх мінімізації в ситуації війни, що все ще триває на невідзначений період.

Мета статті. Мета статті полягає в комплексному аналізі недоліків і перспектив дистанційного навчання у вищій школі в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Однак проблеми, пов'язані з цифровізацією освіти, що постали ще під час карантинних заходів у зв'язку з COVID-19, значно загострилися після російського військового вторгнення в Україну. Активна фаза війни в Україні з перших днів вимагає практично повного переходу на дистанційне навчання. У ситуації війни вища освіта в Україні є найбільше орієнтованою на результат – підготовку фахівців для повоєнного відновлення та якісного реформування ключових сфер суспільного життя. Водночас освітня сфера саме внаслідок війни й пошкодження мереж зв'язку відчуває додаткові труднощі, пов'язані з проблемами доступу до кіберпростору. Це стосується як студентів, так і викладачів. Ситуація потребує максимального використання засобів спілкування вчителя зі студентами, перегляду навчальних завдань з акцентом на творчих завданнях, удосконалення методики організації самостійної роботи студентів, перегляду системи оцінювання, пошуку альтернативних засобів спілкування викладачів і студентів в асинхронному режимі. Серйозним і актуальним викликом для вищої освіти в Україні сьогодні є відтік абітурієнтів за кордон до університетів Польщі, Чехії та інших країн Західної Європи. Це має об'єктивні причини. Тому українська

система вищої освіти постала перед досі нечуваними викликами: з одного боку, дистанційне навчання навіть у режимі квідного часу зараз неможливе, налагодження змішаної форми освіти можливе лише в частині регіонів, але й там великий відсоток студентів та викладачів мігрував внутрішньо чи зовнішньо, що є ще однією перешкодою. З іншого боку, освіта не може бути поставлена на паузу саме через орієнтованість на результат, небезпеку отримати ще більший відтік своїх абітурієнтів до ЗВО Європи, втратити авторитет, набутий серед кола іноземних студентів, які навчаються в Україні. Дистанційна освіта з російським вторгненням знову потрапила в екстремальне стресове поле, де необхідне чітке розуміння того, що робиться для покращення якості освітніх послуг та максимального залучення здобувачів до процесу навчання, що водночас дасть змогу науково-педагогічним працівникам зберегти свої соціальні гарантії навіть у час воєнного стану.

На основі розглянутих нами наукових джерел та особистого досвіду викладання в умовах вимушеного дистанційного навчання в час воєнного стану можна виокремити такі переваги віддаленого формату здобуття освіти, як:

- гарантування безпечності здійснення навчального процесу (зокрема, через адаптацію дистанційної освіти до умов війни, сигналів тривоги, переважання асинхронних форм взаємодії);
- гнучкість навчального процесу (можливість індивідуалізації навчання для студента, змога вибудувати власну траєкторію освітнього розвитку, навчатися в індивідуальному темпі, беручи до уваги насамперед безпекову ситуацію в регіоні, де перебуває здобувач освіти, та особисті потреби, особливості навчального темпу; це ж стосується індивідуального темпу роботи викладачів);
- демократизація освітнього середовища: у форматі онлайн-спілкування міжособистісні комунікативні бар'єри часто стираються, створюються умови для тіснішої взаємовигідної співпраці у форматі «викладач-студент», «студент-студент», «викладач-викладач»;
- економія коштів на проїзд до ЗВО та проживання в місті, де локалізується університет, можливість поєднувати навчання з іншими різновидами діяльності, що особливо актуально в час фінансової скрути та необхідності дбати про збереження свого життя та життя близьких, потреби організувати побут, якщо студент чи викладач належать до вимушено переміщених осіб;
- стимулювання творчого підходу викладачів до організації навчального процесу в дистанцій-

ному режимі із залученням ІКТ, гостра затребуваність у навичках таргетованого та системного користування викладачів цілим набором технологічно збагачених інструментів навчання;

- заохочення мультимедійних умінь студентів, розвиток їхніх навичок комунікації в цифровому середовищі, навичок кібербезпеки, що дуже актуально під впливом тотальної цифровізації на рівні держави й світу;

- дистанційне навчання здешевлює освітню послугу для університетів: це змога економити на комунальних витратах, матеріально-технічному забезпеченні процесу навчання, на заробітній платі працівникам, фінансуванні додаткових витрат, організації позааудиторної зайнятості студентів тощо (якраз ця перевага досить сумнівна щодо перспективної вигоди й небезпечна щодо можливостей подальшого спекулювання університетів на бажанні зекономити кошти за рахунок економії на учасниках освітнього процесу).

Безперечно, окреслені нами переваги становлять потенціал для подальшого післявоєнного використання дистанційної освіти як доповнення, але не альтернативи очній формі здобуття освіти.

Проте, окрім переваг, є ще більше недоліків дистанційного навчання, які вирізнялися в парадигмі війни, зокрема:

- матеріально-технічне забезпечення процесу дистанційного навчання цілком лягло на плечі викладачів, які, на відміну від обмежених викликів карантину, тепер почасти вже не мають можливості здійснювати роботу з дому, будучи змушеними втікати від загроз війни; до того ж якщо йдеться про залучених до сфери вищої освіти осіб, які проживали в зоні активних бойових дій чи оселі яких потрапили під ракетні обстріли з боку ворога, що охопили всю територію України, то багато технічних засобів навчання було незворотно пошкоджено або знищено, а фінансова ситуація більшості сімей в умовах війни не дає змогу швидко відновити необхідні для навчання й викладання гаджети;
- скорочення фінансових надходжень професорсько-викладацькому складу в період функціонування дистанційної освіти, що викликане зниженням надбавок, премій, відпусками за власний рахунок, скороченням годин і, як наслідок, залученого для надання освітніх послуг персоналу;
- потреба швидкого пошуку нестандартних рішень для організації дистанційної освіти, особливо в регіонах, де є гострі проблеми з безпекою життєдіяльності та інтернетом;
- навчальний процес в умовах переважання асинхронних форм взаємодії має бути цілковито

методично забезпеченим для самостійної роботи здобувачів;

– за умов, коли зріс попит не на викладача як виконавця важливої соціальної ролі, а на викладача як розробника технологічно збагаченого навчально-методичного забезпечення дисципліни в електронному вигляді, змінилися акценти в роботі та самому соціальному образі працівника ЗВО: чільні позиції за тими, хто може швидко навчатися нового, аби пристосовуватися до повсякчасних викликів: багато викладачів, особливо старшого покоління, стали аутсайдерами;

– традиційні форми викладання під час навчання дистанційно у воєнний час майже зовсім стали анахроністичними, але й ті викладачі, які звикли просто подавати матеріал онлайн у синхронній формі, тепер не можуть виконувати вимоги часу;

– обмежений доступ до університетських та загальноукраїнських, міжнародних навчальних платформ за умови, що більшість студентів використовує для доступу телефони, а не повноцінні ПК;

– соціальна нерівність: дистанційна освіта більш доступна студентам із забезпечених сімей, де, як правило, є доступ до швидкісного інтернету, якісне персональне освітнє обладнання, можливість організувати особистий простір, усамітнитися з метою концентрації на навчальних цілях; залишається проблема доступу до інтернету для 35% сільських жителів (за офіційними даними для Міністерства розвитку громад та територій України); на деокупованих територіях постає проблема відновлення доступу до комунікацій, що теж вимагає часу;

– обмеженість живого спілкування позначається на навчальних досягненнях та впливає на погіршення психічного здоров'я, викликає брак дисциплінованості, мотивованості навчатися якісно, активно, системно у віддаленому форматі, як наслідок – суттєве зниження ефективності навчального процесу;

– брак безпосередньої взаємодії з викладачем-наставником, особливо як духовним та ідейним лідером, а також суто технічно – для коригування освітніх процесів;

Висновки. Важливо зрозуміти, що недоліки, які назріли в період війни, можуть бути кориговані, але багато з них не може бути усунено, поки тривають активні бойові дії й усе суспільство пронизане загрозою особистій безпеці, безпеці рідних. Однак екстремальні умови здійснення освітнього процесу, по-перше, загартовують освітню ланку, а по-друге, стимулюють ідейний та інструментальний пошук для реалізації освітніх цілей, стимулює альтернативи, які навряд чи були б актуалізовані в мирний період. Подальша й уже незворотна цифровізація освітніх процесів у нинішніх умовах в Україні призводить до посилення ролі дистанційного навчання для далеких перспектив та потребує її подальшого вдосконалення через максимального розширення засобів взаємодії між викладачами та студентами, трансформації навчальних завдань з акцентом на пошуково-творчі завдання, удосконалення методів самостійної роботи студентів. Необхідний також перегляд системи оцінювання знань студентів.

Надалі потрібно приділяти увагу забезпеченню студентів і викладачів необхідною технікою з доступом до інтернету, методичними матеріалами, які можуть бути доступними за умов нестабільного інтернету. Перспективним і затребуваним є запис відеозанять (потенційно – із субтитрами кількома мовами, щоб використовувати їх для іноземних студентів та водночас тренувати іншомовні комунікативні навички українських здобувачів), лекцій та інших методичних матеріалів з можливістю доступу до них без під'єднання в режимі реального часу. Але тут гостро назріває потреба патентування, авторського права на методичні розробки та захист авторства з перспективою комерційної реалізації розробок.

Подальші дослідження можуть стосуватися системних спостережень за розвитком дистанційної освіти під час війни, впровадженням переваг дистанційного навчання у повоєнний період та предметної роботи над усуненням недоліків дистанційного навчання в період воєнного стану, який ми узагальнено й систематизовано окреслили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва Д. В. Особливості дистанційного навчання математики під час війни в Україні. *Наука. Освіта. Молодь : матеріали XV Всеукр. наук. конф. студентів та молодих науковців «Візаві»*. Умань, 2022. С. 80–82.
2. Економічна правда. Приплив людей до України через західний кордон триває вже майже місяць. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/06/6/687857/> (дата звернення: 17.07.2022)
3. Ілляшенко С. М., Шипуліна Ю. С., Ілляшенко Н. С. Цифрова трансформація освітньої діяльності закладів вищої освіти України в умовах війни. *Вища освіта за новими стандартами: виклики у контексті діджиталізації та інтеграції в міжнародний освітній простір* : матеріали Міжнар. наук.-метод. конф. 10 травня 2022 р. Харків, 2022. С. 7–10.
4. Кокарева А. М. Особливості дистанційного навчання здобувачів вищої освіти в умовах війни. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти*. Київ, 2022. С. 52–853.
5. Лучанінова О. Дистанційне навчання студентів в умовах війни: латентна сила метанавичок. *Adaptive Management: Theory and Practice. Series Pedagogics*. 2022. Вип. 13. № 25.

6. Петренко Л. М. Професійний розвиток викладачів закладів професійної освіти в умовах воєнного стану. *Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (13 травня 2022 р.)*. Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Глухів, 2022. С. 206–8210.
7. Родінова Н., Червоний М., Діордіца І. Особливості дистанційного навчання студентів в умовах воєнного стану. *Перспективи та інновації науки*. 2022. Вип. 4. № 9. С. 285–296.
8. Сіленко А. О., Крук Н. В. (2022). Дистанційна освіта. *Актуальні проблеми політики*. 2022. Вип. 69. С. 81–94.
9. Удалова О., Дзюбинська Х., Ревка Т. Організація освітнього процесу в умовах війни. *Перспективи та інновації науки*. 2022. Вип. 7. № 12.
10. Укрінформ. В Україні зафіксували 8 мільйонів внутрішніх переселенців – MOM. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3479969-v-ukraini-zafiksuvali-8-miljoniv-vnutrisnih-pereselenciv-mom.html> (дата звернення: 17.07.2022)
11. Cedos. Освіта і війна в Україні (24 лютого – 1 квітня 2022). 2022. URL: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-1-kvitnya-2022/> (дата звернення: 17.07.2022)
12. Ingek. War in Ukraine: what will happen to the education market? 2022. URL: <https://ingek.com/2022/07/12/war-in-ukraine-what-will-happen-to-the-education-market-3/> (дата звернення: 17.07.2022)
13. Levine A. Online Learning Resumes In Ukraine, But With New Wartime Challenges. *Forbes*. 2022. URL: <https://www.forbes.com/sites/alexandralevine/2022/03/31/ukraine-schools-use-tech-to-bring-classes-to-students-wherever-they-may-be/?sh=3a21c8009115> (дата звернення: 17.07.2022)
14. Sokol T., Melko L. Current challenges of higher education in Ukraine. *Pedagogy and education management review*. 2022. Вип. 1. С. 49–53.

REFERENCES

1. Vasylieva, D. V. (2022). Osoblyvosti dystantsiynoho navchannya matematyky pid chas viyny v Ukrayini [Peculiarities of remote learning of mathematics during the war in Ukraine]. *Nauka. Education. Youth : materials of the XV All-Ukrainian. of science conf. students and young scientists "Vizavy" (Uman)*, 80–882 [in Ukrainian].
2. Economic truth. (2022). Pryplyv lyudey do Ukrayiny cherez zakhidnyy kordon tryvaye vzhe mayzhe misyats' [The influx of people to Ukraine through the western border has been going on for almost a month]. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/06/6/687857/> (access date: 17/07/2022) [in Ukrainian].
3. Ilyashenko S. M., Shipulina, Yu. S., Ilyashenko, N. S. (2022). Tsyfrova transformatsiya osvity v umovakh viyny [Digital transformation of educational activities of higher education institutions of Ukraine in the conditions of war]. *Higher education according to new standards: challenges in the context of digitalization and integration into the international educational space: materials of the International. science and method conference, May 10, 2022*. Kharkiv. P. 7–10 [in Ukrainian].
4. Kokareva, A. M. Osoblyvosti dystantsiynoho navchannya zdobuvachiv vyshchoyi osvity v umovakh viyny [Peculiarities of distance learning of higher education applicants in war conditions]. *Actual problems of higher professional education*. Kyiv, 2022. P. 52–853 [in Ukrainian].
5. Luchaninova, O. (2022). Dystantsiynе navchannya studentiv v umovakh viyny: latentna syla metanavychok [Distance learning of students in war conditions: The latent power of metaskills]. *Adaptive Management: Theory and Practice. Series Pedagogics, 13(25)* [in Ukrainian].
6. Petrenko, L. M. (2022). Profesiynyy rozvytok vykladachiv zakladiv profesiynoyi osvity v umovakh voyennoho stanu [Professional development of teachers of vocational education institutions under martial law]. *Development of the pedagogical skill of the future teacher in the conditions of educational transformations: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference (May 13, 2022)*. Glukhiv National University named after O. Dovzhenka. Gluhiv, 2022. С. 206–8210 [in Ukrainian].
7. Rodinova, N., Chervonii, M., & Diorditsa, I. (2022). Osoblyvosti dystantsiynoho navchannya studentiv v umovakh voyennoho stanu [Peculiarities of distance learning of students under martial law]. *Perspectives and innovations of science, 4(9)*, 285–296 [in Ukrainian].
8. Silenko, A. O., & Kruk, N. V. (2022). Dystantsiyna osvita [Distance education]. *Actual problems of politics, 69*, 94–8100. <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1308> [in Ukrainian].
9. Udalova, O., Dzyubynska, H., & Revka, T. (2022). Orhanizatsiya osvity v umovakh viyny [Organization of the educational process in the conditions of war]. *Perspectives and innovations of science, 7(12)* [in Ukrainian].
10. Ukrinform. (2022). V Ukrayini zafiksuvaly 8 milyoniv vnutrishnikh pereselentsiv – MOM. [8 million internally displaced persons were recorded in Ukraine]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3479969-v-ukraini-zafiksuvali-8-miljoniv-vnutrisnih-pereselenciv-mom.html> (access date: 17/07/2022) [in Ukrainian].
11. Cedos. (2022). Osvita i viyna v Ukrayini (24 lyutoho – 1 kvitnya 2022) [Education and war in Ukraine (February 24 – April 1, 2022)]. URL: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-1-kvitnya-2022/> (access date: 17/07/2022)
12. Ingek. (2022). War in Ukraine: what will happen to the education market? URL: <https://ingek.com/2022/07/12/war-in-ukraine-what-will-happen-to-the-education-market-3/> (access date: 17/07/2022)
13. Levine, A. (2022). Online Learning Resumes In Ukraine, But With New Wartime Challenges. *Forbes*. URL: <https://www.forbes.com/sites/alexandralevine/2022/03/31/ukraine-schools-use-tech-to-bring-classes-to-students-wherever-they-may-be/?sh=3a21c8009115> (access date: 17/07/2022)
14. Sokol, T., & Melko, L. (2022). Current challenges of higher education in Ukraine. *Pedagogy and education management review, 1*, 49–53. URL: <https://doi.org/10.36690/2733-2039-2022-5-49>